

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЛІЗІ АРАБСЬКИХ ДЕРЖАВ

ШПАКОВИЧ Ольга Миколаївна - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри порівняльного і європейського права Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7784-5069>

УДК 341.1

DOI 10.32782/NP.2023.4.20

У сучасних міжнародних відносинах міжнародні міжурядові організації відіграють істотну роль як форма співпраці держав і багатосторонньої дипломатії. Міжнародні організації охопили весь світ і проникли в усі сфери суспільно-політичного життя. Без їхньої участі не вирішується жодна велика проблема будь-якої держави. Зокрема, питання захисту прав людини в рамках міжнародних регіональних організацій набуває значного розвитку в міжнародному публічному праві та праві міжнародних організацій. Основним завданням держави в цій сфері є чітке розуміння предметної компетенції міжнародної організації, її можливостей, потенціалу та закономірностей розвитку, значення та місця у структурі зовнішньополітичного курсу. Першочерговою умовою такого розуміння є чітка класифікація міжнародних організацій. Жодна класифікація не має на меті встановлення ієрархії. Вона є, радше, способом умовного розподілу міжнародних організацій на окремі групи для зручності їхнього дослідження, систематизації та використання при розробці стратегій відносин із ними.

Із метою ефективного здійснення своїх функцій міжнародні регіональні організації створюють організаційно-правовий механізм, що передбачає систему постійно діючих органів, а установчі документи є основними джерелами їх функціонування.

Унаслідок активізації діяльності міжнародних регіональних організацій і створення та застосування ними значного обсягу міжнародно-правових норм неодноразово порушувалися дискусії з приводу існування та функціонування окремих регіональних систем права, як-то:

європейського, американського, африканського тощо.

Метою цієї статті є аналіз підходів щодо їх класифікації та особливостей статутів, які визначають цілі та завдання міжнародних регіональних організацій. У рамках Ліги арабських держав (ЛАД) дослідити особливості організаційно-правового механізму системи захисту прав людини.

Методологічна основа дослідження базується переважно на загальнонаукових і спеціально-юридичних методах, підходах, принципах дослідження. Зокрема, використано діалектичний, феноменологічний, аксіологічний, порівняльно-правовий, формально-логічний, формально-юридичний, модельний, прогностичний та інші методи.

У результаті сформульовано низку наукових положень. Так, відповідні політико-правові інтеграційні процеси можна спостерігати у регіоні арабських країн. Так, у 1945 році однією з перших міжнародних регіональних організацій із загальною компетенцією була створена Ліга арабських держав. Впродовж сучасного етапу механізм захисту прав людини у рамках ЛАД зазнає більше виражену демократизацію та еволюцію в галузі захисту прав людини. Такі зміни, безумовно, позитивно впливають як на внутрішні, так і на специфічні для кожної держави-учасниці явища, а зовнішні фактори також перебувають у стані стрімкої глобалізації та вдосконалення.

Ключові слова: міжнародні міжурядові організації, міжнародні регіональні організації, статут, пакт, Ліга арабських держав, Арабський механізм захисту прав людини, Арабська Хартія з прав людини.

Постановка проблеми

У сучасну епоху – епоху процесів інтеграції та глобалізації життя міжнародного співтовариства – зростає вплив міжнародних регіональних організацій на регулювання міжнародних і, зокрема, міждержавних відносин у сфері захисту прав людини.

Основним джерелом функціонування міжнародної регіональної організації є міжнародний договір про її створення, як правило, статут або хартія. Розглядаючи статuti міжнародних регіональних організацій з погляду їх ролі у правовому регулюванні співпраці держав із цими організаціями, слід зауважити на ряді позицій. Зазначені документи відіграють головну роль у цій сфері, оскільки вони, по-перше, закріплюють волю суверенних держав зі створення міжнародної організації та наділення її певними правами й обов'язками. По-друге, статут регулює значну кількість питань, які мають безпосереднє відношення до здійснення відносин організації з державами. Зокрема, статут містить норми, що регулюють правовий статус міжнародної організації, відносини між нею та її державами-членами, структуру, компетенцію, функції органів, порядок і форми відносин організації з іншими суб'єктами міжнародних відносин. По-третє, ці документи містять норми, що визначають мету створення міжнародної організації, її завдання та функції. Значення цих положень полягає в тому, що вони є загальним критерієм для визначення прав міжнародної організації на здійснення тих чи інших дій, зокрема в тому разі, коли такі права прямо не закріплені в статуті міжнародної організації. По-четверте, статuti відіграють координуючу роль щодо інших джерел права міжнародних організацій, а саме – встановлення їх ієрархії. Статuti вирішують це питання опосередковано, визначаючи порядок прийняття та юридичну силу правових актів органів МО, а також право останніх на укладання міжнародних договорів [6].

Говорячи про класифікацію міжнародних міждержавних організацій (ММУО), слід звернути увагу на ту обставину, що вона неоднозначна. У сучасній міжнародній системі існують різні за значенням, реальною вагою і формальними ознаками міжнародні міждержавні організації.

Жодна класифікація не має на меті встановлення ієрархії. Вона є, радше, способом умовного розподілу міжнародних організацій на окремі групи для зручності їхнього дослідження, систематизації та використання при розробці стратегії відносин із ними. З урахуванням цього організації класифікують за вертикальним і горизонтальним критерієм. Вертикально, тобто залежно від бажаного рівня глибини взаємодії суб'єктів у межах ММУО, організації поділяють на ад'юдикаційні, координаційні, інтеграційні й об'єднувальні. Перші здійснюють правосуддя. З організаціями координації все досить зрозуміло, вони передбачають лише загальне узгодження дій своїх членів. Інтеграційні організації прагнуть максимально зблизити політико-соціальні системи своїх членів. Об'єднувальні організації спрямовані на створення на основі зближення цих систем нової єдиної політико-соціальної системи об'єднання. Горизонтально, тобто залежно від широти їхньої просторової дії, міжнародні організації поділяють на універсальні, міжрегіональні, регіональні та субрегіональні [6].

Ліга арабських держав – міжнародна регіональна організація, створена з метою регулювання поточних проблем, що зачіпають інтереси арабських країн, насамперед, вироблення арабського механізму захисту прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У науці міжнародного права функціонування міжнародних регіональних організацій досліджувалося багатьма вченими, зокрема такими, як Л. Оппенгейм, А. Фердросс, Д. Анцилотті, В. Буткевич, О. Буткевич, А. Войціховський, А. Дмитрієв, А. Федорова, Т. Шинкаренко, М. М. Гнатовський, М. Гердеген, Ф. Бенуа-Ромер та ін.

Останнє десятиліття відзначається доволі жвавим науковим інтересом до організацій мусульманського світу. Зокрема, дослідженню проблематики діяльності арабських організацій присвятили свої праці А. Васильєва, І. Зубар, Я. Жукорська, А. Шведова., І. Черникова, І. Кульбабська, О. Коппель, І. Марчук, В. Чомко, А. Абу-аль Хадж, А. Н. Бен Хомайд, В. Чен, Дж. Жао та ін.

Проте, існуючий науковий доробок свідчить про необхідність продовження вивчення окреслених завдань, комплексного аналізу і дослідження організаційно-правового механізму захисту прав людини в рамках Ліги арабських держав.

Метою цієї статті є аналіз підходів щодо класифікації міжнародних міждержавних організацій і особливостей їх установчих документів та в рамках Ліги арабських держав визначення особливостей організаційно-правового механізму захисту прав людини.

Методологічна основа дослідження базується переважно на загальнонаукових і спеціально-юридичних методах, підходах, принципах дослідження. Зокрема, використано діалектичний, феноменологічний, аксіологічний, порівняльно-правовий, синергетичний, формально-логічний, формально-юридичний, модельний, прогностичний та інші методи.

Виклад основного матеріалу

Існує багато видів міжнародно-правових актів міжнародних організацій: статuti, багатосторонні конвенції, міжнародні угоди, пакти, які встановлюють різні форми контролю за виконанням норм, що містяться в цих документах, а також передбачають створення спеціальних органів для здійснення контролю.

Застосовуючи різні оціночні підходи, можлива й інша класифікація ММУО. За характером членства вони поділяються на міждержавні і неурядові організації. За колом учасників міжнародні організації поділяються на універсальні, регіональні і міжрегіональні [5].

Універсальні відкриті для участі всіх держав (ООН, її спеціалізовані установи) або для участі суспільних об'єднань та фізичних осіб усіх держав (Всесвітня Рада миру, Міжнародна асоціація юристів-демократів). Членами регіональних організацій можуть бути держави або суспільні об'єднання або фізичні особи визначеного (певного) географічного регіону (Ліга арабських держав, Організація африканської єдності).

Одне з центральних місць у мусульманському світі займає організація, що об'єднує

арабські держави, – Ліга арабських держав (ЛАД).

Так, ЛАД була створена на Загальноарабському конгресі в Олександрії, який відбувся з 25 вересня по 17 жовтня 1944 р. Основою її діяльності був т. зв. «Олександрійський протокол». Олександрійський протокол був основоположним документом, оскільки на його основі створено Статут ЛАД, який було підписано 22 березня 1945 р. в Каїрі (Єгипет). Цей документ включає преамбулу, 20 статей і три додатки: щодо незалежності Палестини та її участі в роботі ЛАД, щодо співпраці з третіми арабськими державами, щодо призначення Генерального Секретаря. Положення Пакту доповнює Договір про спільну оборону і економічну співпрацю 1950 р. Пакт закріпив обов'язок ЛАД надавати усесторонню допомогу народам арабських держав, у тому числі і підтримку в намірах здобути незалежність [2].

Виходячи з аналізу установчих документів про створення ЛАД, основними її цілями є налагодження відносин між державами-членами; координація їх політичних дій для тіснішої співпраці; захист їх незалежності та суверенітету; забезпечення розгляду всіх питань, що стосуються арабських держав та їх інтересів; забезпечення співпраці між державами-членами в економічній і фінансовій сфері, у сфері транспорту і зв'язку, питаннях культури, питаннях громадянства, виконання судових рішень та видачі злочинців; із соціальних питань і питань охорони здоров'я; розгляд будь-яких питань, що зачіпають інтереси арабських держав, у тому числі захист прав і свобод людини тощо.

Основними принципами функціонування ЛАД є: паритетна участь держав-членів у керівництві ЛАД; незастосування сили у взаємовідносинах між членами і обов'язок вирішувати суперечки мирним шляхом; спільна оборона у випадку агресії проти держав-членів і застосування відповідних політичних, воєнних й економічних заходів проти агресора; невтручання у внутрішні справи держав-членів.

Організаційну структуру ЛАД відповідно до Пакту та документів, що його доповнюють, складають Ради ЛАД; Загальноарабський парламент; постійні комітети; Об'єднана

рада оборони; Економічна рада, Генеральний секретаріат, спеціалізовані організації (агентства) та інститути.

У 2005 р. арабські держави розпочали реформування ЛАД з метою перетворення її в арабський союз за аналогією з Європейським Союзом. Окрім реформування системи органів та установ, першим кроком у якій стало створення вищезгаданого Загальноарабського парламенту, розпочалася реалізація масштабних проєктів щодо створення єдиної митної зони, загальної системи електропостачання, єдиної залізнично-дорожньої системи [2].

Вагомий крок вперед у межах Ліги арабських держав також було зроблено у сфері захисту прав людини. Насамперед, арабські держави долучилися до міжнародних договорів у галузі прав людини. Так, сім із дев'яти країн африканського континенту, за винятком Сомалі й Марокко, є учасницями Африканської хартії прав людини і народів 1981 р., Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., що свідчить про подолання перешкод з подальшим прагненням щодо укладання міжарабської угоди з прав людини.

Зауважимо, що ініціаторами розробки Арабського механізму захисту прав людини стали органи ООН та арабські неурядові організації на чолі з Союзом арабських адвокатів, за ініціативи якого у 1949 році була скликана Багдадська конференція по правах людини в арабському світі. У ході цієї Конференції було прийнято низку рекомендацій для всіх країн-членів ЛАД і розпочато процес опрацювання проєкту міжарабської угоди про права людини [4].

Серед більш конкретних причин відсутності міжарабського регіонального механізму захисту прав людини – ісламський підхід до прав людини, який чинить перепони на шляху підписання або участі арабських держав у міжнародних угодах по правах людини [3].

Першу Арабську Хартію про права людини було ухвалено в 1994 році, проте вона не передбачала безпосередньо інституційного механізму забезпечення захисту прав людини на регіональному рівні. Тому в 2004 році в рамках Ліги арабських держав було прийнято оновлену версію Хартії, що набрала

чинність у 2008 році, відповідно до якої передбачено створення Арабського комітету з прав людини, який уповноважений давати рекомендації державам-учасникам щодо дотримання ними зобов'язань відповідно до Хартії [7].

У межах Хартії охоплюються соціально-економічні і громадянсько-політичні права, а також посиляється на «спільну цивілізацію» арабських держав. Набуття чинності документу і її моніторинговий механізм, Арабський комітет з прав людини і Арабська підкомісія з прав людини стали багатообіцяючими знаками стосовно розвитку прав людини в регіоні. Однак вона також потрапила під жорстоку критику, наприклад, через відсутність заборони жорстокого покарання, або за гарантування економічних і соціальних прав лише для громадян, або за узагальнення деяких прав з ісламським шаріатом, за дозвіл введення смертного вироку для дітей у випадку, якщо це передбачено національним законодавством, а також за схвалення обмежень щодо свободи думки, сумління і віросповідання, якщо це передбачено законодавством [3].

Особливістю арабського права є його релігійне підґрунтя, водночас воно еволюціонує під впливом загальноприйнятих універсальних норм міжнародного права: стає більш гуманним, активно запозичує універсальні стандарти та механізми захисту прав людини [1].

Деякі права, що містяться в Хартії, залежать від тлумачень ісламського шаріату. Наприклад, ст. 3 (3) Хартії зазначає, що чоловіки і жінки рівні в тому, що стосується гідності людини, прав і зобов'язань у рамках позитивної дискримінації, встановленої відносно жінок ісламським шаріатом, божественними законами, чинними законами та правовими механізмами [7].

Стаття 7 Хартії допускає застосування смертної кари у відношенні до дітей, які не досягли вісімнадцяти років, якщо це передбачено в національному законодавстві [7].

Безсумнівно, це є порушенням ст. 37 (а) Конвенції про права дитини 1989 року і ст. 6 (5) Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року. Стаття 30 Хартії також передбачає обмеження на свободу

думки, совісті і релігії, якщо це передбачено національним законом [Хартія]. Однак, слід зазначити, що багато країн-учасниць ЛАД прагнуть до покращення механізму з захисту прав людини, яскравим прикладом тут може слугувати скасування владою Саудівської Аравії застосування смертної кари у відношенні до неповнолітніх дітей, що раніше передбачалося національним законодавством країни [3].

Отже, захист прав людини в ЛАД реалізовується на підставі Арабської Хартії з прав людини та включає постійно діючі органи: Арабський суд з прав людини та Постійний арабський комітет з прав людини.

У сфері здійснення правосуддя Арабська хартія прав людини 2004 р. закріплює принцип презумпції невинуватості, принцип законності кримінального покарання, гарантує право на справедливий судовий розгляд компетентним незалежним судом і забороняє довільні арешти. До того ж вона забороняє тортури й непрофесійне лікування [4].

Проголошення компромісності, толерантності та «вільного судження» відповідно до ісламської концепції «поміркованості» відбувається подальше просування загальних демократичних принципів у саудівське суспільство, не порушуючи його мусульманського характеру.

Висновки

Міжнародна регіональна організація створюється державами для виконання конкретних цілей та завдань. Для цього їй наділяють чітко визначеною компетенцією, що фіксується в установчому акті. Із метою ефективного здійснення своїх функцій міжнародні регіональні організації створюють організаційно-правовий механізм, що передбачає систему постійно діючих органів. До цієї системи зазвичай належать вищі органи, виконавчі органи, адміністративні органи, різні комітети і комісії. У структурі найбільш значимих організацій створюють ще юридичні або судові органи. Установчий документ є основним джерелом функціонування міжнародної регіональної організації.

Міжнародні регіональні організації – один із динамічніших інститутів людського суспільства, який характеризується пристосованістю

до реалій процесу міжнародної співпраці, у межах якого він виконує власне функціональне навантаження. За великої кількості міжнародних міждержавних організацій і можливості кожної держави ініціювати збільшення цієї кількості, збагачується спектр можливих стратегій і тактик забезпечення інтересів держави завдяки участі в міжнародних організаціях. У свою чергу, класифікація міжнародних організацій є способом умовного розподілу міжнародних організацій на окремі групи для зручності їхнього дослідження та аналізу їх функціонування.

Не зважаючи на успіхи та поразки, яких досягає та зазнає Ліга арабських держав, арабські країни у своєму регіоні за допомогою створення та діяльності Ліги арабських держав, а також великої кількості установ та організацій, що були засновані в рамках ЛАД, створювали та продовжують створювати свій окремий політичний, економічний і відповідно правовий простір. Якщо держави-члени ЛАД будуть і в подальшому проводити реформування та її модернізацію, організація має реальні шанси стати впливовим об'єднанням на міжнародній арені.

Література

1. Зубар І.В. Інституційні засади функціональних підсистем сучасного міжнародного права. / І.В. Зубар. – *Альманах міжнародного права*. – Випуск 7, 2015. – С.59-71.
2. Жукорська Я.М. Ліги арабських держав: питання розвитку та перспективи./ Я.М. Жукорська. *Актуальні проблеми правознавства*. – Вип.1, 2016. – С.45-48.
3. Кульбабська І., В. Чомко. Становлення та функціонування інституційної системи захисту прав людини у рамках Ліги арабських держав. – І. Кульбабська, В. Чомко // *Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді : зб. тез доп. V Міжнар. наук. студ. конф. [Тернопіль, 12 трав. 2021 р.]* / редкол. : С. В. Банах, В. М. Слома, А. В. Грубінко [та ін.]. – Тернопіль : ЗУНУ, 2021. – С. 139-141.
4. Права людини у міжнародному праві: *підручник* / за заг. ред. А.В. Войціховського; [Бакумов О.С., Варунц Л.Д., Войціховський А.В., Гудзь Т.І. та ін.]. – Харків: ООО «Планета-Принт». 2021. – 404 с. – 160-165 С.

5. Шпакович О.М. Право міжнародних організацій: навчальний посібник. / О.М. Шпакович, Інститут міжнародних відносин. – Київ, Одеса:Фенікс,2021. – 132 с. – С.71-72.

6. Шпакович О.М. Вплив актів міжнародних організацій на внутрішні правові порядки держав-членів: теорія і практика: монографія / О.М.Шпакович. – Київ, 2011. – 457 с.

7. Arab Charter on Human Rights dated May 22, 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www1.umn.edu/humanrts/instrree/loas2005.html>.

Shpakovych Olha,

Doctor of Jur. Sciences (Dr.hab), Professor, Professor of the Department of Comparative and European Law of the Educational and scientific Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7784-5069>

ORGANIZATIONAL AND LEGAL MECHANISM OF THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN THE LEAGUE OF ARAB STATES

In modern international relations, international intergovernmental organizations play a significant role as a form of state cooperation and multilateral diplomacy. International organizations have covered the whole world and penetrated into all spheres of social and political life. No major problem of any state can be solved without their participation.

In particular, the issue of human rights protection is gaining significant development within the framework of international public law and the law of international organizations. The main task of the state in this area is a clear understanding of the international organization's subject competence, its capabilities, potential and patterns of development, its importance and place in the structure of the foreign policy course. The primary condition for such an understanding is a clear classification of international organizations. No classification is intended to establish a hierarchy. Rather, it is a way of conditionally dividing international organizations into separate groups for the convenience of their research, systematization

and use in developing a strategy for relations with them.

In order to effectively carry out their functions, international regional organizations create an organizational and legal mechanism that provides for a system of permanent bodies, and the founding document is the main source of their functioning.

As a result of the intensification of the activities of international intergovernmental regional organizations and their creation and application of a significant amount of international legal norms, discussions regarding the existence and functioning of certain regional legal systems, such as: European, American, African, etc., have repeatedly arisen.

The purpose of this article is to analyze the approaches to their classification and the features of statutes that determine the goals and objectives of international regional organizations. Within the framework of the League of Arab States (LAA), investigate the peculiarities of the organizational and legal mechanism of the human rights protection system.

The methodological basis of the research is based mainly on general scientific and special legal methods, approaches, research principles. In particular, dialectical, phenomenological, axiological, comparative-legal, formal-logical, formal-legal, model, prognostic and other methods were used.

As a result, a number of scientific provisions were formulated. Thus, relevant political and legal integration processes can be observed in the region of Arab countries. Thus, in 1945, the League of Arab States was created as one of the first international regional organizations with general competence. During the modern stage, the human rights protection mechanism within the LAD is undergoing a more pronounced democratization and evolution in the field of human rights protection. Such changes definitely positively influence to both internal and specific phenomena for each participating state, and external factors are also in a state of rapid globalization and improvement.

Key words: international intergovernmental organizations, international regional organizations, charter, pact, the League of Arab States, the Arab Mechanism of the Protection of Human Rights, the Arab Charter on Human Rights.